

**O. SIROVÁTKA:
SROVNÁVACÍ STUDIE O ČESKÉ LI-
DOVÉ SLOVESNOSTI**

Ústav pro etnografii a folkloristiku v Brně, Akademie věd České republiky. Redakčně připravila Jana Pospíšilová. Brno 1996, 218 strán.

Náš vzácný kolega a jeden z najvýznamnejších predstaviteľov komparatívnej folkloristiky prof. PhDr. Oldřich Sirovátka, DrSc. pripravil súbor štúdií ako svoju doktorskú dizertačnú prácu, ktorú obhájil v Ústave pro etnografii a folkloristiku ČSAV v Prahe roku 1991 a r. 1996 ju vydal brnenský Ústav pro etnografii a folkloristiku AVČR. Predstavuje oblúk autorových hlavných komparatistických záujmov v priebehu štyroch desaťročí, avšak zároveň mapuje vývojovú líniu európskej komparatívnej folkloristiky. A práve preto je jej obsahom nielen to, čo naznačuje zužujúci názov práce, ale aj široké súvislosti dotýkajúce sa výskumov v Nemecku, Poľsku, vtedajšom Sovietskom zväze, v Rumunsku, Maďarsku, na Slovensku, v bývalej Juhoslávii, s odkazmi na práce v ďalších európskych krajinách.

Zo 17 štúdií zaradených do výberu osem vyšlo na Slovensku, z toho dve v Slovenskom národopise. Aj tento strohý výpočet hovorí o období širokej vzájomnej spolupráce českej a slovenskej folkloristiky nielen v publikovaní prác, ale aj v organizovaní spoločných konferencií či seminárov, pracovných a výskumných skupín i spoločenských podujatí, kedy aj osobné kontakty boli bohatšie a podnecovali či inšpirovali hľadanie nových bádateľských území.

Súbor môže byť základnou učebnicou porovnávacej folkloristiky: zahŕňa metodologické štúdie (*Česká lidová slovesnost a její mezinárodní vztahy*, *Otázky a úkoly srovnávací folkloristiky*, *Folklorní kontakty, kulturní výměna, srovnáva-*

cí folkloristika, *Syžet a „aklimatizace“ jako kategorie srovnávacího bádání*, *Vliv a recepce v interetnických vztazích lidové slovesnosti*), konkrétne analýzy týkajúce sa rôznych folklórnych žánrov i rôznych národných tradícií (*K srovnávacímu studiu lidových balad*, *Vyprávěčský styl v české a ruské baladě*, *K poměru slovenské a české pohádkové tradice*, *K interpretaci zbojnické pověsti*, *Jánošíkovská pověst v české lidové tradici*, *Rozšíření balad s tureckou tematikou v české a slovenské tradici*, *Česká a polská lidová balada*, *Hranice českých a polských verzí balady o sirotkovi*, *Látkové shody mezi českou a slovinskou folklorní baladou*, *K poměru české a německé lidové balady*), hodnotiaci štúdiá o Jirím Horákovi (*Srovnávací studium lidových balad v díle Jiřího Horáka*) a kritická recenzia knihy B. N. Putilova *Slavianskaja istoričeskaja ballada* (Moskva-Leningrad 1965) z roku 1966 (*Slovanská historická balada a srovnávací studium*). Dopĺňa ich autorov *Seznam prací s komparační tematikou*, publikovaných v Československu i v zahraničí a najmä bohatá literatúra spojená s každým článkom.

Knižka takto ponúka komplex štúdií roztrúsených v rôznych časopisoch a zborníkoch a môžeme iba ľutovať, že do takejto koncepcie dizertačnej práce sa nevmetili aj ďalšie články prof. O. Sirovátku, najmä staršie, z 50. rokov, a tiež viaceré publikované v zahraničí, ktoré sú ťažko dostupné. Pretože autor vo svojich prácach vniká hlboko do histórie, hľadá v nej súvislosti pre štúdium nielen folklóru, ale aj jeho etnicity, ekológie, jeho vzťahu k literatúre, problematiky menšín, regionalistiky, a teda sú zároveň príspevkom k dejinám ľudovej slovesnosti, dejinám českej a slovenskej folkloristiky i európskeho bádania. Takáto kniha je darom, ktorý si nadovšetko ceníme.

Zora Vanovičová

SLOVENSKÁ KREŠŤANSKÁ A SVETSKÁ KULTÚRA

Zostavila Jana Skladaná. Vydala VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 1996, 144 s.

Zborník *Studia Culturologica Slovaca 1* s titulom **Slovenská kresťanská a svetská kultúra** obsahuje štúdie dokumentujúce vzťahy náboženskej a svetskej literatúry a je výsledkom grantového projektu s názvom „*Náboženská literatúra a jej odraz v ľudovej a umelej slovesnosti v 17. – 18. storočí*“. Prínosom tohto projektu je jeho interdisciplinárny charakter, keďže autori jednotlivých príspevkov zastupujú oblasť etnológie (Zuzana Profantová), literárnej histórie (Gizela Gáfríková, Milan Hamada), histórie (Viliam Čičaj), jazykovedy (Ján Doruľa, Elena Krasnovská, Jana Skladaná, Mária Šimková) a hudobnej vedy (Ladislav Kačic).

Interdisciplinárny prístup k skúmanej problematike môže v prvom rade napomôcť riešiť súbor otázok, úloh a vzťahov súvisiacich s daným projektom komplexne, teda zaradením do širšieho historického a kultúrno-spoločenského kontextu umožňuje lepšie pochopenie bohatého kultúrneho dedičstva kresťanstva, ktoré malo výrazný vplyv na celú našu kultúru, na druhej strane môže tento medziodborový prístup pomôcť k objektívnejšiemu zhodnoteniu významu a úlohy slovenského kultúrno-spoločenského prostredia v stredoeurópskom priestore.

Autor prvého príspevku, **Viliam Čičaj** (Historický ústav SAV) vo svojej štúdii „*Biblie v meštianskom prostredí stredného Slovenska v období novoveku*“ (s. 9 – 26) poukazuje na problematiku rozšírenia knižných vydaní diel základného náboženského charakteru (medzi ktoré patrí Biblia – Písmo sväté) v prostredí stredoslovenského meštianstva v období novoveku a svoju pozornosť pritom sústreďuje na dve najvýznamnejšie stredoslovenské banské mestá (Banskú Bystricu a Banskú Štiavnicu), ktoré svojho času patrili medzi najdôležitejšie hospodárske a kultúrne strediská nielen na Slovensku, ale i v Uhorsku a v celej strednej Európe.

V nasledujúcej štúdii „*Z výsledkov výskumu jazyka ľudových rozprávok*“ (s. 27 – 31) upozorňuje jej autor **Ján Doruľa** (Slavistický kabinet SAV) na mnoho zaujímavých údajov o slovenskom jazykovo-historickom vývine, vychádza-

júc z textovej analýzy slovenských ľudových rozprávok (autor sa opiera predovšetkým o vydanie: DOBŠINSKÝ, P.: *Prostonárodné slovenské povesti. I - III*. Bratislava, Tatran 1973 – 74), ktoré tvoria cennú súčasť nášho kultúrneho dedičstva.

Autorka **Gizela Gáfríková** (Ústav slovenskej literatúry SAV) sa vo svojom príspevku „*K problému rozlišovania fiktívnosti a 'pravdivosti' exempla v barokovej homiletike*“ (s. 32 – 43) domnieva, že výskumom literárneho uplatňovania homiletických pravidiel (napr. spôsobov ich rešpektovania, uvoľňovania či tvorivej inovácie) by sa mohlo prispieť nielen k spresňovaniu typologických znakov slovenskej barokovej kazateľskej poetiky, ale i „k identifikovaniu dobových štýlotvorných prostriedkov, druhových a žánrových foriem či ďalších literárnohistorických javov a súvislostí“ (s. 33).

V štúdii „*Vzťah kresťanstva a klasickej humanity v období humanizmu a baroka*“ (*Pamiatke profesora Jaroslava Ludvíkovského*) (s. 44 – 65) v najhlavnejších rysoch objasňuje jej autor **Milan Hamada** (Ústav slovenskej literatúry SAV) na základe analýzy diel reprezentatívnych postáv slovenskej kresťansko-humanistickej (Ján Antonín Košícký, Ján Henckel, Mikuláš Oláh, Ján Sambucus), reformačno-humanistickej (Martin Rakovský, Juraj Koppay, Ján Silván, Eliáš Láni, Ján Duchoň), barokovej (Juraj Tranovský, Matej Bel, Hugolín Gavlovič) a predosvietenskej (Adam František Kollár) kultúry vzťah kresťanstva a klasickej humanity, a súčasne dospieva k poznaniu, že „klasická humanita tvorila podstatnú zložku v základoch našej novodobej kultúry“ (s. 63).

V nasledujúcej štúdii „*Medzi omšou a betlehenskou hrou*“ (s. 66 – 94) sa autor **Ladislav Kačic** (Ústav hudobnej vedy SAV) zaoberá niektorými otázkami vzťahu umelej a ľudovej hudby na príklade vianočnej omše a pastorely, nadväzujúc na svoj vlastný referát (*K folklórnom žriedlam vianočnej omše a pastorely*), ktorý predniesol na 22. etnomuzikologickom seminári.

Cieľom príspevku „*Lexéma Boh v slovných spojeniach v staršej slovenskej ľudovej piesni*“ (*Na materiáli z Kollárových Spievaniek*) (s. 95 – 109) autorky **Eleny Krasnovskej** (Slavistický kabinet SAV) je poukázať na jazykovom materiáli vyexcerpovanom z textov slovenských národných spievaniek (materiál excerpovala z vydania: KOLLÁR, J.: *Národné spievanky. I. – II.*

Bratislava, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1953), ako sa v týchto textoch využívala lexéma *Boh* v slovných spojeniach a vo frazeológii, a súčasne porovnaním so slovnou zásobou predpisovnej slovenčiny chce autorka upozorniť na živé slovné spojenia, teda tie, ktoré boli súčasťou živej reči ľudu, ako i na ďalšie slovné spojenia, majúce skôr knižný charakter.

Rozhodne zaujímavou štúdiou, zaoberajúcou sa hodnotovým systémom človeka, je príspevok „*Kresťanské normatívy v príslovnej tradícii na Slovensku*” (s. 110 – 119) autorky **Zuzany Profantovej** (Ústav etnológie SAV). Kresťanské normatívy, teda istý kódex noriem možno považovať za prostriedky slúžiace na dosiahnutie morálnych hodnôt. Keďže hodnotami nie sú veci samé osebe, alebo ich dané vlastnosti, ale predovšetkým ich skutočný význam pre človeka a miesto, ktoré im vo svojom živote pripisuje, tak podľa autorky „hodnotou pre človeka je aj samotná príslovná tradícia – ako prejav sociálnej pamäti ľudstva. Príslovný repertoár zrkadlí, pomenúva a tvorivo formuje sociálnu realitu, život človeka. Zároveň ovplyvňuje proces formovania a hierarchizovania hodnôt, ako aj zachovávanie, resp. zabezpečovanie morálnych noriem tým, že ich pomenúva a v komunikácii aktívne imperatívnym spôsobom žiada ich dodržiavanie” (s. 112).

V príspevku „*Odras kresťanskej kultúry v slovenskej frazeológii*” (s. 120 – 135) vychádza autorka a zostavovateľka celého zborníka **Jana Skladaná** (Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV) zo základnej premisy, podľa ktorej sa „vývin spoločnosti výrazne prejavuje aj vo vývine jazyka” (s. 120), teda ak sa menia politické, ekonomické, kultúrne a spoločenské podmienky, mali by sa tieto zmeny odzrkadliť i v jazyku (podľa autorky sa to týka nielen samotnej slovnej zásoby, ale i lexiky a jej neoddeliteľnej súčasť, frazeológie).

V poslednej štúdii s názvom „*Reflexia (kresťanského) duchovného sveta v jazyku*” (*Nebo/raj – peklo/očistec*) (s. 136 – 144) prezentovaného zborníka predkladá autorka **Mária Šimková** interpretáciu malej vzorky konkrétneho jazykového materiálu, v ktorom je zaznamenané naše (nielen kresťanské, ale i všeobecné) vnímanie duchovného sveta. Dokladový materiál pre svoje úvahy si autorka vyberala z Krátkeho slovníka slovenského jazyka (1. vydanie 1987,

2. vydanie 1989). Prostredníctvom programu WordCruncher (v počítačovej verzii Krátkeho slovníka slovenského jazyka) našla všetky výskyt slov *nebo/raj*, *peklo/očistec*, *duch*, *anjel*, *čert/diabol/satan*/... a ich derivátov, napr. *nebeský*, *pekelník*, *veľduch* a podobne, a na týchto príkladoch objasňuje reflexiu predovšetkým kresťanských hodnôt, tak ako sú uložené v slovenskom jazyku.

V predchádzajúcom období sa v literárnohistorických, jazykovedných, ako i v ďalších prácach prejavovala tendencia zameriavať sa prevažne na svetskú oblasť, kým náboženská literatúra sa spracúvala iba stručnejšie. Predložená problematika je teda v súčasnom období nanajvýš aktuálna, a tak riešitelia projektu majú v pláne i naďalej pokračovať vo výskume tejto tematiky. Možno teda očakávať, že nielen užšia, ale azda i širšia kultúrna verejnosť (keďže zborník svojím všeobecným zameraním iste popri odborníkoch zaujme i iných eventúálnych adresátov) sa bude môcť pravdepodobne onedlho oboznámiť s výsledkami vedeckého bádania týchto autorov v ďalších zväzkoch zborníka *Studia Culturologica Slovaca*.

Dušan Belko

JÁN KOMOROVSKÝ A KOL.: RELIGIONISTIKA A NÁBOŽENSKÁ VÝCHOVA

F.R. & G. spol. s.r.o. Bratislava 1997, 421 s.

Po viac ako ročnom čakaní sa v júni objavil na pultoch kníhkupectiev terminologický a výkladový slovník s názvom: „Religionistika a náboženská výchova” ako 3. zväzok edície vydávanej Edičnou radou FF UK pre tvorbu Pedagogickej encyklopédie Slovenska.

Zostavovateľom a autorom podstatnej časti hesiel je zakladateľ slovenskej religionistiky na FF UK prof. J. Komorovský. V spolupráci s 24 autormi, prevažne špecializovanými odborníkmi z Kabinetu orientalistiky SAV, Ústavu etnológie SAV, teologických inštitúcií a vlastného Oddelenia religionistiky pri Katedre etnológie na FF UK, sa počas 5 rokov práce (1990-95) podarilo zostaviť ďalší nevyhnutný základný kameň pri budovaní novo etablovaného vedného odboru – religionistiky.

Ambíciou slovníka však nie je len poskytnúť základnú a systematickú informáciu študentovi či bádateľovi z oblasti religionistiky, ale vzhľadom na širšiu koncepciu pomôcť v orientácii i religionistike príbuzným disciplinám, ako je etnológia, filozofia, teológia, história, psychológia, sociológia, antropológia a iné. Okrem študijných potrieb daných odborov vysokých škôl bude slovník slúžiť aj pedagogickým potrebám učiteľov na stredných školách pri výuke etiky a náboženskej výchovy.

Slovník pozostáva z 386 strán abecedne radených hesiel, ktoré tematicky pokrývajú dejiny a osobnosti religionistiky ako vedy, základné religionistické termíny, posvätné knihy, rituály, sviatky, mýtické postavy, panteóny jednotlivých náboženstiev... Textovú časť dopĺňa príloha 9 map venovaná základným historickým a geografickým údajom svetových náboženstiev, odborne zostavená nadáciou Chronos.

Vzhľadom na krátku existenciu odboru religionistiky na Slovensku (založená v r. 1991 pri Katedre etnológie na FF UK) je vydanie religionistického slovníka skutočne obdivuhodné. Svedčí nielen o flexibilita a erudovanosti editora a autorov, ale i o pevnom úmysle etablovať mladý odbor ako plnohodnotný vedecký smer štúdia i bádania a to nielen na Slovensku, ale i v zahraničí.

Tatiana Podolinská

ČUKAN, J.: PRAMENE K ŠTÚDIU A TECHNIKY VÝSKUMU V ETNOLÓGII

Univerzita Konštantína filozofa – Fakulta humanitných vied, Nitra 1997, 82 s.

Jedným z podstatných znakov etnológie, ktoré ju odlišujú od príbuzných vedných disciplín, sú pramene a metódy výskumu. Je preto paradoxné, že dosiaľ neexistovala samostatná publikácia, ktorá by sa zaoberala touto problematikou. Ak sa aj v odborných časopisoch vyskytli o prameňoch štúdia etnológie, či metódach a technikách etnologického výskumu osobitné príspevky, išlo zväčša o akúsi nadstavbu, avšak nadstavbu na základoch, na ktoré sa akosi pozabudlo.

Prednáškami o metódach a technikách výskumu prešiel každý absolvent etnologických štúdií. Čo sa však literatúry týka, pedagógovia boli odkázaní na sociologické a historické metodické práce, etnologickým zdrojom informácií bola skôr osobná skúsenosť a intuícia. Tie sú svojím spôsobom nenahradiateľné, avšak etnologická obec iste uvíta pomôcku, ktorá logicky vznikla na pedagogickom pracovisku – Katedre folkloristiky a regionalistiky v Nitre.

Autor si kladie za cieľ „...*pomôcť v základnej orientácii etnografom a folkloristom začínajúcim v odbore, ale aj širšiemu okruhu pracovníkov miestnej a regionálnej kultúry i ostatným záujemcom o príležitostné alebo systematickejšie aktivity súvisiace s výskumom a štúdiom etnokultúrnych tradícií.*” Ide teda o publikáciu určenú pomerne širokej verejnosti, odbornej aj laickej, a najmä študentom etnológie. Tomu je prispôbený i slovník autora a výber informácií, ako aj istá miera zjednodušenia problematiky, na ktorú upozorňuje v predslove. Spolu s prehľadnou grafickou úpravou tak vznikla príručka, ktorá začiatočníkom uľahčí štart do odbornej práce od zberu materiálu až po jeho konečné spracovanie. Tí, ktorí v odbore už nejakú dobu fungujú, nájdu tu výberové bibliografické údaje a azda aj inšpirácie pre ďalšie rozvinutie už spomínanej nadstavby.

V úvode autor objasňuje pojmy etnológia, etnografia, folkloristika a národopis, upozorňuje na zhody a odlišnosti v ich ponímaní u iných autorov a približuje predmet etnológie. Rozsiahla kapitola je venovaná prameňom etnologického štúdia – odbornej národopisnej literatúre, cestopisom, vlastivedným monografiám, regionálnej tlači, beletrii, kronikám, archívnym dokumentom, súkromnej korešpondencii, ikonografickému materiálu atď. Poskytuje praktické návody, ako s týmito prameňmi pracovať. Ďalšia rozsiahla časť sa zaoberá terénnym výskumom, zberom kvalitatívnych i kvantitatívnych údajov a konkrétnymi návodmi na postup pri práci v teréne od projektu výskumu až po techniky záznamu. Napokon nasleduje stručná informácia o možnostiach spracovania vyskúmaného materiálu na archívne a publikačné účely. Časť o monografiách je doplnená aj zoznamom národopisných monografií. Záver publikácie tvorí výberová bibliografia, o jej selekcii by sa však dalo diskutovať (napr.

staršie syntézy tu nenachádzame), daný priestor sa dal azda využiť aj lepšie. Čitateľ je však už v počiatkoch čítania navedený na dosiaľ existujúce etnologické bibliografie, takže uvedená výberová má skôr ilustračný význam. K základným informáciám azda mohla patriť aj zmienka o špecializovaných etnologických inštitúciách, archívoch a odborných časopisoch. Absentuje tiež priblíženie osobnosti autora a jeho väzby na pracovisko, na ktorom publikácia vznikla (nevedno či zo skromnosti, či nedopatrením), ako i praktická zmienka o tom, kde publikáciu možno získať.

V každom prípade, recenzovaná príručka vyplnila medzeru, ktorú sme pocítovali v kontakte s novými adeptmi a sympatizantmi nášho vedného odboru a bude pomôckou pre inštruktorov aj inštruovaných.

Zuzana Beňušková

KOMENTARZE DO POLSKIEGO ATLASU ETNOGRAFICZNEGO

Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, Wydawnictwo, Wrocław 1996, s. 272.

Problematike stravy a náčinia s ňou spojeného sa venuje tretí diel komentárov k Poľskému etnografickému atlasu. Vedeckým redaktorom práce bol známy poľský bádateľ v tejto problematike Janusz Bohdanowicz. Kniha obsahuje osem samostatných kapitol, ktoré interpretujú nálezy na publikovaných mapách. Úvodnú, najrozsiahlejšiu časť komentárov tvorí kapitola o strave (autor J. Bohdanowicz), ktorá najskôr predstavuje najdôležitejšie práce z oblasti bádania o ľudovej strave v Poľsku. Prvá jej časť najskôr komentuje 19 máp z oblasti zberu rastlín a nůdzovej stravy. Druhá časť sa venuje 23 mapám o každodennej strave, v ktorej sa akcentuje najmä problematika domáceho pečenia chleba. Napokon tretia časť kapitoly o strave je venovaná 33 mapám stravy obradovej, v ktorej sa úvodná časť dotýka jedál pripravovaných a podávaných na rodinné sviatky: krstiny, svadbu a kar, druhá časť tradičným obradovým jedlám: kaši, hrachu, cestovinám, huspenine a pod. a časť tretia je venovaná obradovému pečivu. Druhá kapitola sa dotýka málo spracováanej problematike

náčinia na zber lesných plodov (autorka B. Jankowska). Ďalšia kapitola podrobne komentuje získaný etnokartografický materiál k problematike stúp, ktorú rozdeľuje na stupy ručné, prísadné a nožné. Poľský recentný materiál sa v nej komentuje v širokých historicko-geografických súvislostiach (autor K. Jagiela). Podrobne je spracovaná aj problematika žarnovov v štvrtej kapitole (autorka B. Dolzycka). Piata kapitola je venovaná typológii a názvom nádob na ručnú výrobu masla (autor K. Jagiela). Ďalšia kapitola sa venuje debnánskym nádobám používaným na čerpanie a nosenie vody (autorka B. Dolzycka). Siedma kapitola analyzuje zaznamenanú typológiu lyžičníkov – charakteristických prvkov kuchynského interiéru (autorka B. Jankowska). Záverečná kapitola sa venuje reliktnému výskytu kresadiel na nietenie ohňa, ktoré Poľský etnografický atlas zaznamenal z obdobia prelomu 19. a 20. storočia (autorka B. Jankowska). Kniha komentárov k problematike stravy a náčinia s ňou spojeného je vybavená pomerne bohatým ilustračným materiálom, obsiahlou bibliografiou a menným a geografickým registrom. Pretože väčšina interpretovaných máp bola spracovaná aj v Etnografickom atlase Slovenska, možno túto prácu len privítať ako výborný materiál ku komparatívnemu štúdiu v problematike stravy a kuchynského inventára.

Rastislava Stoličná

PETER ŠVORC: ŠTRBSKÁ SVADBA

Štrba 1996

Publikácia prezentujúca časť duchovnej kultúry jednej obce – Štrbská svadba, je prácou dvoch autorov. PhDr. Peter Švorc, CSc. zostavil a doplnil historickými údajmi takmer celoživotnú prácu svojho otca, osvetára, múzejníka, ale najmä etnografa PhDr. Petra Švorca. Peter Švorc celý svoj život prežil v tejto obci a celý svoj život jej aj venoval. Často žartom hovorieval: „Volajú ma na ministerstvo kultúry, ale najprv ho musia premiestniť do Štrby”.

Počas 62 rokov mal možnosť pozorovať ľudí svojej obce, ich materiálnu i duchovnú kultúru, jej vývoj i premeny. Jeho „srdcovou záležitosťou” boli svadobné zvyky a obrady Štrby – té-

ma, v ktorej sa hádam najcitlivejšie a najotvorenejšie odzrkadľuje vnútorný život človeka, jeho pocity, téma, ktorá svojou obradnou sviatočnosťou oslavuje človeka na prelome dvoch životných etáp. Prvá myšlienka rozpracovania tejto témy sa viaže k 60. rokom, naplno ju rozvinul, keď v roku 1970 v rámci Majstrovstiev sveta v klasickom lyžovaní pripravil režijne i scenárom živé pásmo svadobných zvykov od predsavadobných obyčají až po ukončenie tradičnej svadby. Na základe tohto bohatého materiálu bol v roku 1974 nakrútený i dokumentárny film.

Počas ďalšieho obdobia Peter Švorc zbieral nové poznatky, sledoval vývoj tradičného, zmeny funkcií, synkretizmus jednotlivých prvkov, vznik nového či zánik starého determinovaný zánikom pôvodných funkcií. Žiaľ, konečného spracovania sa už nedočkal. Túto štafetu prevzal syn Peter, historik a vysokoškolský učiteľ. Materiál obohatil o ponor do minulosti obce, o historické fakty, ktoré v konečnom dôsledku v nemalej miere ovplyvňovali vývoj kultúry.

Samotný materiál k svadobnému zvykosloviu začína výberom partnera a končí zaradením sa novomanželov do pracovného života rodiny a spoločenského života obce po svadbe. Celý tento proces je nielen popisom jednotlivých úkonov. Autor zároveň skúma pôvodnú funkciu, zaznamenáva zmeny počas vývoja, analyzuje ich zánik či vznik nových úkonov v závislosti od historicko-spoločenských podmienok. Materiál je doplnený sprievodným textovým i spevným repertoárom. Veľký priestor venuje autor popisovaniu biblických textov, viac-menej všeobecných v rámci svadobného zvykoslovía, ktoré však na tomto mieste neodmysliteľne dotvárajú komplexný pohľad so všetkými detailami.

Obohatením tejto publikácie v zameraní na konkrétnu obec je časť venovaná Jozefovi Fornetovi, evanjelickému farárovi, ktorý tu pôsobil od druhej polovice 18. storočia až do svojej smrti v roku 1811. Jeho otec Juraj Fornet, rovnako evanjelický farár, napísal pred rokom 1769 prácu „Krátka Sprawa pro Obecné Lidi, jak se mají spravovati v Příležitosti a Potřebě Swadební“. Táto práca, ktorá je zameraná na úpravu i zjednodušenie priebehu svadby, bola východiskom i pre syna Jozefa pôsobiaceho v Štrbe. Jeho vplyv na ďalší vývoj a zmeny v svadobnom zvykosloví tejto obce je nepopierateľný. Preto i časť citujúca Krátku Sprawu... a venovaná obom

osobnostiam – Jurajovi i Jozefovi Fornetovi – je nesmierne cenným historickým i etnografickým materiálom.

V neposlednom rade je zaujímavý i postoj samotných obyvateľov obce. Prezentácia jednotlivých prvkov tradičnej svadby v scénickom pásmo „svadby naživo“, ktorá bola výsledkom dlhoročných výskumov Petra Švorca, podnietila obyvateľov k ich oživeniu i v súčasnom svadobnom zvykosloví. Prispelo k tomu najmä vysvetlenie funkčnosti jednotlivých úkonov, ktoré veľmi strácali svoju autentickú podobu a ich zmysel sa postupom času menil.

Publikácia Štrbská svadba je uceleným, odborné vyčerpávajúcim obrazom časti rodinného zvykoslovía jednej lokality, doplneným historickým ponorom a je zároveň dôstojným záverom autorovej celoživotnej práce.

Zdena Krišková

NA MARGO HOLOKAUSTU RÓMOV

V uplynulých 50 rokoch sa u nás o postavení Rómov počas druhej svetovej vojny hovorilo a písalo veľmi málo. Možno i preto sa v súvislosti s holokaustom Rómov ujal prívlastok neznámy, v zmysle nepoznaný i nezverejnený. Sústavnejšiu pozornosť problematike venoval iba český historik Ctibor Nečas. O tom, že česká rómska populácia bola počas vojny takmer vyvraždená, sa vedelo málo a takmer vôbec sa nevedelo o internáčných a pracovných táboroch pre Rómov v Letech pri Písku a Hodoníne. Na Slovensku boli v platnosti zákony obmedzujúce osobnú slobodu Rómov na princípe etnickej príslušnosti. Niekoľko desiatok ľudí bolo popravených a pripravovalo sa „konečné riešenie“ začlenenia Rómov do spoločnosti podľa nemeckého vzoru riešenia židovskej otázky. Tieto skutočnosti unikli pozornosti historikov, čo je však závažnejšie, aj celej spoločnosti. Neexistovali pamätníky, ani spomienkové dni, ani deti v školách sa neučili o Rómoch umučených počas druhej svetovej vojny.

Toto informačné vákuum sa začalo zaplňovať až po roku 1990, keď vyšlo niekoľko publikácií (napr.: Ctibor Nečas: Nemůžeme zapomenout. Olomouc 1994; Ctibor Nečas: Českoslovenští Rómové v letech 1938-1945. Brno 1996; Ctibor

Nečas – Dušan Holý: *Žalující píseň*. 1993). V České republice kulturní veřejnost, rómski aktivisti a nakoniec aj historici vyvíjajú razantnejšie kroky pre spoznávanie dokladov o rómskom holokauste, predovšetkým s cieľom morálne sa s týmto obdobím vysporiadať.

Pri príležitosti 50. výročia ukončenia 2. svetovej vojny bol 13. mája 1995 v Letech u Písku za prítomnosti prezidenta Českej republiky Václava Havla odhalený pomník rómskym obetiam vojny. Pri tejto príležitosti sa konal v Písku medzinárodný seminár pod názvom Neznámy holocaust. Pod rovnomeným názvom vyšiel aj zborník príspevkov (Praha 1995).

Pravdepodobne spoločenský nezáujem o skutočnosti rómskeho holokaustu v Čechách podnietil novinára Markusa Papeho k rozpracovaniu problematiky a k vydaniu publikácie *A nikdo vám nebude věřit – dokumenty o koncentračním táboře Lety u Písku* (Praha 1997).

Markus Pape (nar. 1962 v Berlíne) vyštudoval na univerzitách vo Frankfurt nad Mohanom a v Bamberku jazyky a sociológiu. Od roku 1991 pôsobí ako nezávislý novinár, zaoberá sa problematikou intolerancie a rasovej neznášanlivosti.

Kniha *A nikdo vám nebude věřit...* je kvalitnou publicistickou prácou o táboře v Letech pri Písku. Autor vychádza z historických prameňov najrôznejšej povahy (výnosov protektorátnej vlády, korešpondencie správy tábora až po záznamy povojnových policajných výsluchov). Rozsiahlu prácu vykonal aj v teréne – rozhovorom s bývalými väzňami, ale aj s ich príbuznými. Zdá sa, že pri zhromažďovaní materiálu bol v osobnom kontakte s Paulom J. Polanským, americkým genealógom, ktorý už niekoľko rokov vyhľadáva materiály o rasovej perzekúcii v Českej republike počas 2. svetovej vojny.

Z hľadiska určenia sa zdá, že najdôležitejšou kapitolou publikácie je vyslovenie 12 téz o rómskom holokauste. Autor na základe zozbieraného materiálu konštatuje, že v táboře v Letech, počas doby, keď funkciu veliteľa tábora vykonával Josef Janovský, boli spáchané ťažké ublíženia na zdraví, usmrtenia z neopatrnosti a v konečnom dôsledku genocída. Tieto trestné činy boli podľa autora spáchané úmyselne. Uvádza tiež, že napriek absencii oficiálneho uznania tábora za tábor koncentračný, tento ním de facto bol. Internácia a neľudské zaobchádzanie malo rasový charakter. Markus Pape upozorňuje, že letským

väzňom sa nedostalo satisfakcie za ich utrpenie, verejnosť je voči nemu ľahostajná, podotýka, že dlho boli otrasné skutočnosti zamlčovane.

K takýmto konštatovaniam sa autor dopracoval serióznou analýzou už spomenutých prameňov. Publikácia je určená nielen úzkemu okruhu historikov, romistov, ale predovšetkým širokej verejnosti s cieľom upozorniť na utrpenie Rómov počas 2. svetovej vojny a zároveň ako varovanie pred narastajúcou rasovou intoleranciou. Zaujímavé je spracovanie publikácie, kde v prvej časti autor chronologicky popisuje a komentuje zriadenie a fungovanie zberného cigánskeho tábora. V závere je zaradená kapitola „Hlavné mená“, pojednávajúca o ľuďoch, ktorých aktivity mali význam pre chod tábora, ide predovšetkým o veliteľov a dozorcov, príslušných štátnych úradníkov a lekárov. Autor kombinuje interpretované archívne dokumenty so spomienkovým rozprávaním na tieto postavy. Metóda je zaujímavá pre publicistu, historika, ale najmä pre čitateľa. Z hľadiska historiografie sú niektoré citácie problematické, rovnako ako sú polemické niektoré odborné závery, avšak autorovi sa podarilo viac ako len historicky presne a verne doložiť existenciu tábora v Letech pri Písku. Zostáva iba veriť, že biblické Božie mlyny melú pomaly, ale isto, a že nijaké utrpenie nezostane zabudnuté a zlo nepotrebané.

Markus Pape spolu s Fedorom Gálom a niekoľkými desiatkami aktivistov iniciovali podanie trestného oznámenia pre podozrenie z trestného činu genocídy, ktorá sa mala odohrať v zbernom táboře v Letech.

7. mája 1997 v Deň víťazstva nad fašizmom sa v Bratislave konala premiéra filmu *O, tu kálo čiriklóro (Ó ty čierny vtáček)*. Ide o dokument o rómskom holokauste, podľa vlastného scenára ho nakrútil Břetislav Rychlík s kameramanom Karolom Stachom. Je to druhé a zatiaľ najrozsiahlejšie filmové spracovanie tejto témy v českej kinematografii. Autorom prvého dokumentu bol Miroslav Bárta, ktorý v 50. rokoch nakrútil 12 minútový filmový týždenník o osude jedného z internovaných detí. Scenár filmu *O, tu kálo čiriklóro* vychádza z knihy Ctibora Nečasa a Dušana Holého *Žalující píseň*. Realizácia sa konala pod záštitou Českej televízie Brno a práce trvali 4 roky. Vo filme je použitá rovnaká metóda spracovania ako použili autori spomenutej publikácie, teda kombinácia faktografických údajov s výpoveďami a folklórnymi žánrami. Film na rozdiel od kni-

hy pristupuje k téme plošnejšie. Na pozadí výpovede a sugestívneho spevu variácií piesne *Aušvicate hi khér báro* bývalou väzenkyňou osviečimského cigánskeho tábora Helenou Malíkovou v kombinácii s čítaným komentárom historickej povahy sa scenárista a režisér Břetislav Rychlík pokúsil zmapovať pohnutý osud Rómov v Čechách počas 2. svetovej vojny. Pri príležitosti premiéry sa konal koncertný program *Horúci plameň*. Břetislav Rychlík oslovil popredné osobnosti českého a slovenského folku, rocku a folklóru, aby sebe vlastnou formou spracovali niektorý z autentických hudobných materiálov. V programe vystúpili spolu bez ohľadu na farbu pokožky Věra Bílá a Kale, Vladimír Mišík a Etc..., Jiří Stivín, Vladimír Merta a Jana Lewitová, Zuzana Homolová, Romathan, Hradišťan, Katka Šarköziiová, Hornácka cimbalová muzika Martina Hrbáča, MCH Band. Podujatie sa konalo v rámci Dní Európy '97.

Zuzana Kumanová

MARTIN TRANČÍK: MEDZI STARÝM A NOVÝM

História Steinerovskej rodiny v Bratislave. Mikrohistorický pokus.

Vydavateľstvo PT, Bratislava 1997. Strán 256.

Osudy Židov v Bratislave sú bohaté na historické udalosti, pamiatky, významné osobnosti. V súčasnosti z toho existuje len torzo. Niečo bolo zničené, iné upadlo do zabudnutia, ľudia buď neprežili šoa, alebo emigrovali. O to väčšiu pozornosť si zasluhujú posledné zvyšky minulosti, ktoré napriek všetkému pretrvali.

Mladý historik Martin Trančík (1969), v Bazileji narodený syn slovenských emigrantov, sa pokúsil aspoň čiastočne vyrovnať náš dlh v tomto smere. Vo svojej knihe (ide vlastne o prepracovanú diplomovú prácu) priblížil osudy štyroch generácií židovskej rodiny Steinerovcov, ktorá napriek všetkým ranám osudu dodnes patrí k legendám niekdajšej (aj súčasnej) kultúrnej Bratislavy.

Je to kniha o Židoch, ale nielen pre Židov. Autor v siedmich kapitolách, členených na men-

šie časti, chronologicky analyzuje životné osudy členov rodiny, ale aj obraz mesta a spoločnosti, ktorú štyri steinerovské generácie aktívne ovplyvňovali viac ako poldruha storočia. Pred vnútorným zrakom čitateľa defilujú medzníky rozvoja meštianstva, jeho vzostupu i násilného zániku. Má možnosť oboznámiť sa s postavením Židov v Uhorsku, ale aj v ČSR a vo fašistickom slovenskom štáte. Logicky zvýšenú pozornosť autor venuje udalostiam šoa, ich dopadu na židovskú komunitu ako celok a na popisovanú rodinu osobitne. Najmä na mladých čitateľov môžu pôsobiť priam šokujúco uvedené podrobnosti o ariзации známeho kníhkupectva a postojoch jeho nového „majiteľa“, známeho spisovateľa L. Ondrejova. V závere diela približuje povojnové osudy tých, ktorí prežili a dnes majú svoj domov v Bratislave alebo v Izraeli.

Nechýbajú ani údaje o živote bratislavskej židovskej komunity. Hodnotenie každej generácie obsahuje osobitnú stať, venovanú jej vzťahu k náboženstvu. Pred nami sa tak (nie vo forme abstrakcie, ale ako výsledok aktívnej činnosti konkrétnych ľudí) vynárajú dnes už neraz zabudnuté detaily o židovstve na tomto území. Jozef Steiner, predstaviteľ prvej generácie chcel byť rabinom, napokon však „za svoju obživu ďakoval svetským a nie talmudickým vedomostiam“. Jeho následníci na vlastnej koži prežili zložitý a neraz bolestný proces začleňovania sa Židov do meštianskej spoločnosti. Osobitnú pozornosť venuje autor sionizmu, ktorý zohral v rodinnej histórii dôležitú úlohu na prelome storočí. Kultúrne a humanitárne aktivity, no najmä dodržiavanie náboženských predpisov charakterizovala aj tretiu generáciu; až holokaust priviedol všetko do inej roviny.

V citlivo napísanom predslove Ulrike Knotz okrem iného uvádza, že recenzovaná kniha predstavuje aj symbolický pomník tým, čo nemajú vlastný hrob. Verím však, že sa zároveň stane mementom pre živých.

Kvôli tomu, ale aj pre množstvo podnetných myšlienok a bohatstvo faktov predstavuje kniha *Medzi starým a novým* významný odborný aj čitateľský prínos a autor si zasluhuje za svoju prácu vysoké ocenenie.

Peter Salner